

# ХРИСТІЯНСЬКЕ СВДЧЕННЯ

## *у світі постправди*

**Анотація.** Сучасну цивілізацію, що увійшла у постіндустріальну еру, визначають такі характеристики як зростання ролі знань та технологій, особливо, інформаційних, глобальність, руйнування традиційних форм соціальної взаємодії. Футурологи висувають гіпотези про те, що ми стоїмо на порозі точки сингулярності, нового етапу антропогенезу, на якому людство може втратити розуміння розвитку технологій та контроль над ними. Тотальна інформатизація суспільства та поширення соціальних мереж стали передумовами феномену «постправди», тобто маніпуляцій свідомістю окремих осіб і суспільними настроями загалом. За цих умов церкві важливо відродити біблійну практику свідчення, що відкриває світові християнську віру не лише як раціональні доктринальні твердження, а як реальність живого досвіду стосунків з Христом та спільнотою Його учнів.

**Ключевые слова:** *слова: постправа, інформаційне суспільство, свідчення, герменевтика підозри.*

**Abstract:** Contemporary civilization, which entered the post-industrial era, is defined by such characteristics as the growing role of knowledge and technology and information, globality, the destruction of traditional forms of social interaction. Futurologists hypothesize that we are on the threshold of a point of singularity, a new stage of anthropogenesis at which humanity may lose understanding of technology and control over it. Total informatization of society and the spread of social networks have become prerequisites for the phenomenon of «post-truth,» i.e., manipulating the consciousness of individuals and public sentiment in general. Under these circumstances, the church needs to revive the biblical practice of witness, which reveals the Christian faith to the world not only as rational doctrinal statements but also as the reality of a living experience of relationship with Christ and the community of his disciples.

**Keywords:** *post-truth, information society, evidence, hermeneutics of suspicion.*

---

*Роман Соловій, доктор філософських наук (богослов'я), український богослов, голова Східноєвропейського інституту теології, головний редактор Східноєвропейського журналу богослов'я «Богословські роздуми», член виконавчого комітету Європейського співтовариства євангельських теологів. (Львів, Україна). ORCID: 0000-0001-8232-5770*

Згідно із поширеною періодизацією, у ході цивілізаційного розвитку людство пройшло три основні фази розвитку. Першою була традиційна або доіндустріальна фаза, що тривала від найдавніших часів до початку промислової революції та характеризувалася низьким рівнем розвитку техніки, переважанням в економічному житті сільського господарства, жорсткими та ієрархічними соціальними структурами, визначальна роль серед яких належала релігійним інституціям та війську. Однак у XVII-XVIII століттях розпочалася перша промислова революція, що заклала основи індустріального суспільства, в якому на перший план вийшла промисловість. Для нової хвилі цивілізації притаманні швидкий та циклічний темп економічного розвитку, бурхливе зростання машинного виробництва, складності технологій, рівня споживання і соціальної мобільності населення. Невід’ємним супутником індустріалізації стало масове переселення людей у міста, в яких зосереджується економічна діяльність, та загалом поширення міського способу життя. Соціальні структури цього періоду менш ієрархічні і носять переважно економічний характер, головними серед них є корпорації та підприємства.

Нерівномірність соціально-економічного розвитку періоду індустріалізму періоду пізнього індустріального суспільства, науково-технічний прогрес, зростання сфери послуг, посилення екологічних загроз та інші фактори обумовили те, що у 1960-70-ті роки розпочався перехід до наступного етапу цивілізаційного розвитку – постіндустріального суспільства, визначальною характеристикою якого вважають перетворення наукового знання та інформації на основний об’єкт господарської діяльності, джерело технологічних інновацій та в цілому суспільного життя.

Ключову роль на цьому етапі відіграють наукові та освітні установи, як місця накопичення на розвитку наукових знань. Найважливішою і найбільш чисельною групою стають «носії знань», тобто експерти та професіонали, а соціальна структура суспільства розгортається за моделлю горизонтальної мережі. Постіндустріальне суспільство також визначають як інформаційне, зумовлене впливом телекомунікаційної революції, вирішальним значенням теоретичного знання для технічних інновацій, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Завдяки удосконаленню і автоматизації засобів виробництва постійно зменшується частка людей, що безпосередньо залучені до матеріального виробництва, натомість зростає кількість працівників, що мають відносно високий освітній рівень, зацікавлені у розвитку своїх інтелектуальних та творчих здібностей та мають підвищений попит у сфері послуг. Характерною рисою сучасної економіки також є її глобальний вимір, адже усі види економічної діяльності носять планетарний масштаб завдяки грандіозним можливостям нових інформаційних мереж.

Радикальні технологічні новації останніх десятиліть докорінно трансформують життя людей, змінюють способи їх соціальної взаємодії, даючи підстави багатьом футурологом говорити про те, що ми стоїмо

на порозі нового етапу антропогенезу. Зокрема, ще у 1993 р. математик і письменник Вернор Віндж написав знакову статтю «Прийдешня технологічна сингулярність: як вижити в пост-людську еру». У 2003 р. автор доповнив статтю деякими коментарями, які не змінили її головної гіпотези, згідно з якою невпинне вдосконалення техніки призведе до того, що вона стане все більш витонченою і «розумною», вже незабаром перевищивши рівень людського інтелекту. З цього моменту науково-технічний прогрес набуде таких темпів, що людська свідомість втратить здатність його розуміти, а тим більше контролювати розвиток. Технологічна сингулярність, на думку Вінджа, може відбутися внаслідок лавиноподібного прогресу штучного інтелекту, інтеграції людини з комп'ютером або інших методів збільшення розуму, що стануть незворотними та наростатимуть за експонентою: нові розумні системи будуть ставати все розумнішими, стрімко змінюючи навколишній світ. І хоча Віндж та інші футурологи допускають сумніви у близькому настанні точки сингулярності, все ж дедалі частіше обговорюються потенційні форми існування людства у епоху панування штучного інтелекту, зокрема, можливості утворення постлюдства – кібернетичної мережі, у якій комп'ютерні системи поєднуються з людським тілом і розумом.

Як би ми не оцінювали перспективи людства у інформаційну добу, все ж доводиться визнати, що розширення сфери дії цифрових технологій, а також збільшення кількості інформації стає невпинним. Як зазначає Михайл Епштейн, та сума знань, яку раніше людство накопичувало впродовж століть, тепер постачається за один тиждень. Із 2020 р. обсяг знань, накопичених людством, подвоюється протягом двох з половиною місяців. З цієї причини сучасна людина змушена за своє життя сприйняти і засвоїти у десятки тисяч разів більше інформації, аніж наші предки, що жили ще кілька віків тому.

Тотальна комп'ютеризація й інформатизація суспільства, поширення соціальних мереж, новітні технології структурування і подачі інформації, розповсюдження мікроблогінгу відкриваються неосяжні можливості для маніпуляції як свідомістю окремих осіб, так і суспільними настроями загалом.

Використовуючи «теорію підштовхування» (Nudge theory), за допомогою створення відповідного психоемоційного настрою чи непрямих вказівок агенти впливу спрямовують мислення індивіда у бажаному для них напрямі, непомітно нав'язують йому певні переконання або спосіб поведінки. Значна частина користувачів Інтернету отримує інформацію не з традиційних засобів масової інформації, в яких хоча б декларативно діють стандарти перевірки даних перед їх публікацією, а з соціальних мереж та систем обміну миттєвими повідомленнями, одним словом, з міжособистісного спілкування, в якому відсутні будь-які інструменти верифікації. Ця обставина приводить до того, що користувачі опиняються у непроникній інформаційній бульбашці, в якій відлунюють лише обрані ними джерела інформації.

Публічний інформаційний дискурс невпинно стає все більш роз'єднаним, розколотим на уламки. Соціальні медіа, які замислювалися як платформи для обміну думками і побудови стосунків, все більше поляризують їх користувачів, дозволяючи їм так формувати стрічку новин і повідомлень, що альтернативні тлумачення не потрапляють у їх поле зору. Цьому також сприяють алгоритми соціальних мереж та пошукових систем, які, маючи на меті якнайдовше затримати увагу користувача, видають йому результати, виходячи з історії його попередніх запитів і контактів. Таким чином, відбувається постійні фільтрація і відсіювання нецікавої для нас інформації, адже сервіси вважають, що вона може нам не сподобатися, викликати у нас небажані емоції. Опинившись у інформаційному замкнутому просторі, постійно бомбардовані шквалом повідомлень, коментарів та публікацій від своїх віртуальних однодумців, що тільки підтверджують наші початкові переконання, ми зрештою настільки утверджуємося у їх істинності, що будь-які альтернативні точки зору сприймаються не просто як хибні, а й як навмисні спотворення істини, нав'язувані кимось (таємним світовим урядом, масонами, рептилоїдами та ін.) з таємною і вкрай небезпечною метою. Так поширюються різноманітні теорії змови, яких чимало як у політичній (у світі правлять рептилоїди та інопланетяни, за допомогою вакцини від ковіду таємний уряд здійснить чипізацію усього населення світу або скоротить його до бажаної кількості, американські астронавти не здійснювали висадки на Місяць, теорія пласкої землі), так і в релігійній сферах (папа римський — це антихрист, радянські геологи пробурили надглибоку свердловину до пекла, американські астрономи зробили фото Небесного Єрусалиму, фото скелетів біблійних велетнів, біометричні паспорти це — печать антихриста).

Людей, які вірять у різноманітні нісенітниця, стає критична маса. Дискусіями у багатьох випадках не мають сенсу, адже їх несила переконати у протилежному. Усі наведені факти й аргументи, що суперечитимуть вже прийнятій ними точці зору, вони або відкидають, або інтерпретують у світлі своїх початкових переконань. Ці люди не живуть у світі правди, критичного мислення, перевірки даних, їх вдовольняють поверхневі, доступні і зручні пояснення. Вони стали доказом формування новітнього світу постправди, в якому об'єктивні факти поступаються емоціям та ірраціональним особистим переконанням у впливі на суспільну думку.

Термін постправда став широковідомим у 2016 р., коли Оксфордський словник англійської мови обрав його «словом року». Однак вперше його використав в есе про війну в Перській затоці американський драматург Стів Тесіч, зауваживши, що істина перестає бути важливою для багатьох сучасників. До популяризації терміну 2004 р. доклався американський автор Ральф Кейс завдяки своїй знаменитій книзі «Ера постправди: безчесність і обман у сучасному житті», у якої продемонстрував, що у соціальній поведінці відбувається стирання границь між правдою й неправдою та все більше людей обирають заспокійливу та зручну брехню

або напівправду. Якщо раніше викриття у неправді могло стати тавром на політикові чи громадському діячі, поклавши край його просуванню у професійній діяльності, то тепер не лише ніхто не несе відповідальності за брехню, навпаки саме з неї іноді розпочинаються найбільш вдалі політичні чи медійні кар'єрні сходження.

У 2005 р. британський соціолог Колін Крауч запропонував термін «постдемократія», маючи на увазі таку модель політичного життя, за якої зберігаються традиційні атрибути представницької демократії, зокрема, виборчі перегони, що можуть привести до зміни влади, але передвиборні баталії є лише постановочними шоу, спланованими політтехнологами та піарниками, аби приховати розподіл влади між владними елітами. Здатність засобів масової інформації маніпулювати громадською свідомістю, по-суті створюючи альтернативну картину реальності (гіперреальність), стала основною темою американської комедійної драми режисера Баррі Левінсона «Хвіст крутить собакою» (англ. *Wag the Dog*), що вийшла 1997 року. Як ілюструє кінокартина, правда, як прагнення до об'єктивного пізнання і висвітлення реального стану речей, не є більше метою мас-медіа. Останні, продукують новини та їх ангажовані інтерпретації, виходячи насамперед із інтересів своїх власників.

Одним із симптомів нового світу постправди став занепад соціального значення науковців та кваліфікованих експертів. Часто ті, кого представляють як експертів, отримують доступ до мас-медіа не завдяки своїй фаховості, а через вміння завойовувати увагу у контексті інформаційної перенасиченості, а також створювати корисну замовнику та цікаву аудиторії картину подій. Згадаймо хоча б широку недовіру до наукової оцінки причини кліматичних змін у навколишньому середовищі або скептичне ставлення спочатку до реальності пандемії, а згодом до доцільності та ефективності вакцинації.

Яким же має бути свідчення християн, що живуть у світі, котрий не вбаचाє цінності у правді, а на її місце приходить не те що відверта брехня, а неоднозначні напівправдиві твердження, переконливість яких спирається на маніпулювання емоціями індивідів? Для відповіді на це запитання зауважимо, що перехід від індустріальної до постіндустріальної фази цивілізаційного розвитку також супроводжувався фундаментальними змінами в філософській та, ширше кажучи, світоглядній сфері, які часто окреслюють як зміщення ідейних засад від модернізму до постмодернізму.

Модернізм, як світогляд індустріальної доби, виникає у епоху наукової революції, яка наголошувала, що більше не існує привілейованих або апріорних основних істин. Там, де все відбувається відповідно до законів, які не мають винятків, не залишається місця для надприродних подій на кшталт божественного втручання або одкровення. Саме наукова революція та проголошені нею принципи раціоналізму, прогресизму та свободи стали однією з передумов Просвітництва, промислового перевороту і появи постіндустріальної, високотехнологічної цивілізації у

двадцятому столітті. Мислення Просвітництва і досі продовжує чинити вплив на сучасне євангельське богослов'я. Зокрема, А. Макрат вказує на основні сфери цього впливу. Він зауважує, що пропозиціональне розуміння одкровення веде до погляду на Писання як на підручник з доктринального богослов'я, а духовність отожднюється із знанням Біблії, однак при цьому нехтуються емоційні, реляційні і творчі аспекти людської природи. Євангельська апологетика, підкреслює Макрат, помилково передбачає наявність універсальної людської раціональності при викладі і захисті християнської віри, що приводить до розуміння євангелізації як проголошенням доктринальних істин з метою спонукати невірних до їх прийняття, без урахування особистих аспектів істини.<sup>[1]</sup>

На думку багатьох християнських філософів та богословів, реалії постіндустріального світу вимагають від церкви переосмислення християнського способу життя та мислення в новому контексті. При цьому, зазначається необхідність врахування філософських ідей постмодернізму, що виступає противагою модерністському раціоналізму.

Головною рисою постмодернізму, на нашу думку, варто вважати переконаність у неможливості, а також репресивності пояснення світу як єдиного цілого за допомогою теорій, що претендують на істинне та абсолютне знання про дійсність. Для постмодернізму є властивим мультиперспективізм, тобто допущення одночасного співіснування різноманітних точок зору. Навколишній світ більше не розглядається як єдине ціле, відбувається фрагментація реальності на безліч епізодів, між якими відсутні стійкі зв'язки. Якщо раніше існувало поняття норми як єдиного взірця для мислення і поведінки, то постмодернізм захищає право на самовираження, заперечуючи існування будь-яких абсолютних авторитетів. Таким чином, принцип плюралізму стає фундаментальним для осмислення постмодернізму, і вже з нього випливають такі його похідні характеристики як фрагментарність, децентрація, контекстуальність.

Акцентуючи увагу на трансформації відносин людини зі світом внаслідок вторгнення символічних систем, культури мас-медіа, що конструюють світ у цілковито штучних моделях, постмодернізм постулює безпідставність апеляції до реального об'єкта. Він виходить із передумови про існування «культурного тексту», поза яким або нічого немає, або його зв'язок з дійсністю настільки ненадійний, що не дає підстав судити про неї з достатньою впевненістю. Таким чином, істина позбувається статусу визначеності, абсолютності й універсальності. Відтепер знання не може бути оцінене поза контекстом культури, традиції й мови, які роблять його можливим.

З критикою християнської апологетики, що спиралася на епістемологічні засади модернізму, ще на початку століття виступив канадський богослов Джон Стакхаус, що запропонував натомість свій проект «смиреної

<sup>[1]</sup> Михайл Епштейн. Політичне відлуння інформаційного вибуху. <https://zbruc.eu/node/60657>

апологетики»<sup>[2]</sup>. Сучасну релігійну ситуацію Стакхаус визначає як культуру споживацтва. Варто зауважити, що споживацтво є лише зовнішнім проявом модерної культури індивідуалізму та автентичності, про що так переконливо писав Чарльз Тейлор. Однак важко не погодитися із тим, що в багатьох сучасних євангелізаційних стратегіях благовістя можна порівняти із нав'язливою рекламою Бога як товару або послуги. За визначенням Стакхауса, апологетика – це такий християнський дискурс, який як за змістом, так і за стилем повинен «говорити правду в любові».

Християнське свідчення не обмежується тільки словами, воно включає в себе також архітектуру, літературу, справедливість, і насамперед життя християнської спільноти. Оскільки християнська віра черпає свою автентичність і глибину від зв'язку з Ісусом Христом, то основним контекстом переконання інших у істинності християнства є середовище молитви, поклоніння та справ любові. У апологетики є як внутрішні, так і зовнішні цілі, а саме, вона має зміцнювати віру християн та усувати перешкоди на шляху до Бога тих, хто ще не є християнами. Але у кожному з цих випадків вона повинна бути не дисципліною раціональних «аргументів», але мистецтвом переконання та пророчим свідченням, найбільшим доказом якого є моральна та духовна цілісність свідка. Головною характеристикою такої апологетики є смирення, як відображення характеру Бога. Апологетичне смирення має декілька основних вимірів: епістемологічний – герменевтика скінченності і визнання моральної слабкості людського пізнання, повага до переконань інших; риторичний – у процесі свідчення християнин говорить голосом друга, який поважає розум, духовні інтереси і моральні якості своїх ближніх, не схиляє їх маніпулятивним чином до рішення на користь християнства, продовжує любити своїх друзів, навіть якщо вони обирають невір'я чи іншу релігійну традицію; духовне смирення – християнин не повинен прагнути домінування над мисленням інших, пам'ятаючи про те, що тільки Бог може повернути людину до себе.

Одним із найвідоміших критиків традиційного модерністського підходу до християнської віри є канадський англіканський богослов Майрон Пеннер. У своїй знаковій праці «Кінець апологетики: християнське свідчення в постмодерному контексті» він визначає класичну апологетику як просвітницький проект, сутність якого полягає у намаганні встановити надійний раціональний фундамент християнської віри, сформулювати її таким чином, аби вона була прийнятною для світського контексту. З часів Просвітництва всі твердження, які претендують на те аби бути істинними, мають відповідати критеріям об'єктивності, універсальності та нейтральності. Відтак сучасна апологетика потрапила під ідейний та методологічний вплив просвітницького модернізму. Відповідаючи на питання, що означає бути християнином, модерніст виходить із певних епістемологічних установок та зосередиться на важливо-

<sup>[2]</sup> John, G. Stackhouse, *Humble Apologetics: Defending the Faith Today* (New York: Oxford University Press, 2006).

сті теїзму, віри в реальність чудес тощо. Однак, зазначає Пеннер, знати правду і бути в правді — це різні речі. Сутність християнства полягає у особливому погляді на реальність і обумовленому ним альтернативному способі життя та упорядкування світу, що структуровані звісткою про розп'ятого та воскреслого Христа і відображають його присутність.

Модерністська апологетика несе у собі загрозу для християнської віри, підтримуючи її розуміння як набору доктринальних тверджень, а не як на спосіб життя. Вона знецінює роль свідчення і практичного життя християн у проповіді Євангелія. Крім цього, у пост-просвітницькому світі ідея переконання людей у релігійній істині завдяки використанню раціональних аргументів втрачає свою актуальність. Християнське свідчення у постмодерністському світі має бути не апологетичним аргументуванням, а пророчим та апостольським свідченням. На відміну від апологета, здатного завдяки своєму генію парировати аргументи атеїстів, християнин має бути мучеником, в житті якого істина нерозривно поєднана із вірою і святим життям. Свідок-християнин втілює своє пророче послання, яке він проголошує. У ньому, вживаючи мову Г. Гадамера, відбувається «злиття горизонтів»: він ґрунтовно знає свою богословську традицію, але також вільно володіє мовою світу. Завдяки свідченню він залучає слухачів в історію Писання, допомагає їм побачити світ у світлі істини Одкровення. У той же час своїм життям він демонструє можливість іншого способу життя. Таким чином, християнське свідчення має звертатися не до позаісторичних нейтральних людських індивідів, а до конкретних людей, які живуть у певному соціо-історичному контексті. Його важливими елементами є діалогічний характер, повага до людей з іншими поглядами та особиста демонстрація християнської віри. Істина тут виступає у своєму первісному значенні, як розкриття прихованого, а апологетика з мистецтва суперечки з приводу богословських та філософських питань перетворюється у апологетику практики і присутності, Слова, що стало тілом. При цьому, підкреслює Пеннер християни повинні вчитися іронічному ставленню до власних поглядів, пам'ятаючи, що будь-які богословські системи і традиції є обмеженими і недосконалими.

У критиці традиційної апологетики і запозиченні деяких ідей постмодернізму Пеннер ґрунтується на філософії релігії американського протестантського мислителя Мерольда Вестфала, зокрема, його есе «Пролегомени до будь-якої філософії релігії, яка буде здатною виступити як пророцтво» (1973 р.). Вестфал ставить під сумнів декларовані об'єктивність і методологічну безпристрасність сучасної науки та тих версій апологетики, які на неї орієнтуються. Він не вважає досяжним намагання відкласти вбік особисті погляди, екзистенційні виклики і богословські і отримати об'єктивні та остаточні відповіді на питання істини. Натомість він закликає розвивати профетичну філософію релігії, що спирається на біблійну пророчу традицію, особливо у її к'еркегорівському прочитанні. Основними рисами пророчого ставлення до релігії Вестфал вважає герменевтику скінченності і герменевтику підозри. Пророче звернення є



особистісним — воно спрямоване до окремої людини у конкретності і контекстуальності її існування, а також несвоечасним — це завжди мова меншості, істини пророцтва є постійним джерелом загрози існуючому стану справ. Пророча мова носить політичний вимір — для неї не існує поділу суспільної сфери на релігійну і політичну складові. Крім цього промови пророків мають есхатологічну спрямованість — вони розглядають історію спасіння як тривалий процес і очікуються настання ери рятівних Божих діянь.

Ос Гіннес, американський християнський автор і соціальний критик, одним з перших поставив питання про те, якою має бути християнська апологетика в епоху Інтернету, коли усі займаються невпинною само-рекламою і кожен може спілкуватися з усіма іншими з будь-якого місця та в будь-який час<sup>[3]</sup>. Гіннес стверджує, що нова епоха є не тільки несе з собою справжні виклики, а й відкриває для християнського свідчення найбільші можливості з часів Нового Завіту. Для того, щоб використати повсюдну інформатизацію та віртуалізацію соціальних стосунків, християнам треба невідкладно відновити мистецтво християнського переконання — тобто таку апологетику, яка усвідомлює велич євангельської звістки, глибину людського серця, витонченість нашого розуму і грандіозність проблем, з якими зараз має справу цивілізація. Викладаючи основні принципи християнського переконання, Гіннес з самого початку відкидає ті євангелізаційні прийоми, які ставляться до всіх людей однаково. Натомість, як і Пеннер та Стакхаус, він наполягає на особистому підході, керованому любов'ю до Бога, сформованою в нас тими істинами, які ми прагнемо проголошувати. Це шлях творчого переконання, який дозволяє відкрити красу і велич Євангелія тим, хто не байдужий до питання істини. Гіннес переконливо показує, що цей підхід до спілкування присутній у Писанні. Зокрема, мудра притча Натана в 2 Сам. 12 спонукає Давида усвідомити реальність свого гріха, подібно до того, як Ісусові притчі викликають гнів у фарисеїв, хоча він не згадує їх по імені. Цей непрямий та образний підхід також можна зауважити у біблійних запитаннях, починаючи від слів «Де ти?», звернених до Адама. Цей елемент несподіванки необхідний, щоб зламати систему захист закритого, незацікавленого скептика та змусити його побачити реальність свого стану без Христа.

Гіннес пропонує дві стратегії такого переконання: негативну — стратегію «перевертання столів», яка підштовхує скептика продумувати свої ідеї до їх логічного завершення, виводячи на світло невідповідність його думок та способу життя; і позитивну — її сутність полягає у намаганні викликати у співрозмовника «сигнали трансцендентності», такі як радість, горе, краса та мораль, що вказують на трансцендентну реальність поза цим світом. Важливою умовою успішного свідчення є смиренне і непорочне життя християнина, яке має стати для скептика своєрідною дорожньою картою на шляху до віри. Християнське переконання свідоме

<sup>[3]</sup> Os, Guinness, *Fool's Talk: Recovering the Art of Christian Persuasion* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2015).

своєї обмеженості – навіть найщиріші свідчення і найсвятіше життя не дають гарантії навернення співрозмовника, адже у остаточному підсумку рішення людина приймає у глибинах своїх стосунків з Богом.

Таким чином, на нашу думку, існування церкви в контексті інформаційного суспільства, за умов лавиноподібного множення потоків інформації, часто неправдивої та обумовленої інтересами ринку і влади, виявляє недостатність традиційної апологетики, що спирається виключно на підвалини раціональної аргументації та проголошення універсальних істин. На зміну їй треба повернутися до біблійної парадигми переконання як особистого свідчення про те, як жити вірою в культурі, сповненій недовіри до релігійних переконань. Нам необхідно заново усвідомити, що християнська віра – це не стільки емпіричні знання, ґрунтовані на непохитній раціональній основі, а реальність живого досвіду стосунків з Христом та спільнотою його учнів. Тож, найбільшим викликом має стати не пізнання остаточних істин та звільнення від будь-яких сумнівів, а правдиве та достовірне життя.

Християнське ставлення до інформаційних потоків має визначатися подвійною герменевтикою скінченності та підозри. Витоки герменевтики скінченності у вченні про створеність людини, її фундаментальну відмінність від Творця. Бог абсолютний і нескінченний, Він володіє таким знанням про реальність, в якому немає місця для двозначності, неясності, таємниці або інших епістемічних обмежень.

Людське ж розуміння реальності завжди обумовлене нашою вмонтованістю в культурні конструкції, тому об'єктивне пізнання дійсності, бачення її, так би мовити, очима Бога є для нас неможливим. Тож християнам необхідно практикувати епістемологічне смирення та усвідомлювати обмеженість власних знань. Щоб не потрапляти у пастки інформаційних фальшивок, важливо розвивати критичне мислення і тверезий розум, вчитися перевіряти інформацію і не поширювати недостовірних історій та гіпотез. Герменевтика підозри, запропонована французьким філософом П. Рікером, ґрунтується на доктрині гріхопадіння та гріховності людини, особливо, на вченні Павла про ноетичні наслідки гріха, відповідно до якого люди «правду гамують неправдою» (Рим. 1:18). Її ключова ідея полягає у запереченні можливості довіри до буквального і безпосереднього рівня тексту, який розглядається передусім як засіб маскуванню справжніх політичних інтересів, волі до влади, прихованих бажань і страхів.

Герменевтика підозри спонукає виявляти владних інтересів, приховувані у тексті. У ширшому сенсі вона є потужним інструментом інтерпретації соціальних, культурних і релігійних феноменів, що розкриває їх намагання замаскувати свої справжні інтереси. У застосуванні до інформаційної сфери герменевтика підозри закликає нас до постійної самоперевірки практики присутності у соціальних мережах та ретрансляції певних ідей, невпинного самоаналізу з метою з'ясувати природу своїх справжніх цілей і цінностей.